

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

שעור מורינו הרב יהודה גנס שליט"א י"ז בתמוז ס"ח:

[א] מנהגי האבלות בימי בין המצרים – האם מתחילים בליל י"ז בתמוז

בשו"ת אגרות משה (ח"א סימן קס"ח) נשאל הגרמ"פ זצ"ל האם מותר לערוך נישואין בליל י"ז בתמוז, והשיב שהדבר שנוי במחלוקת בין בעל המאור לרמב"ן, שהנה בסוף פ"ק דתענית נחלקו המאור והרמב"ן האם בתפלת ערבית שבליל התענית אומרים עננו, שלמאור אין אומרים כל זמן שמותר לאכול, ולרמב"ן אומרים משום דס"ל דאף דמותר לאכול בלילה, מ"מ שם יום התענית היינו כבר מכניסת היום [שלכן בעינן קבלה בתפילת המנחה קודם הלילה ולא בתפילת ערבית קודם הבוקר, ולכן מי שגמר סעודתו וסילק (ולדיעה אחת אף ישן), אסור לאכול אף בלילה אם לא התנה שאינו מקבל את הצום].

וביאר האגרות שמה ששורש מחלוקתם הינה שלמאור אין על היום שם צום עד הבוקר, משא"כ לרמב"ן – שם יום צום עליו מבערב, וכנ"ל.

וכתב שם שלפ"ז השאלה הנ"ל גם תלויה בזה, שלרמב"ן ודאי שדיני בין המצרים חלו אף בלילה, משא"כ למאור מכיון שלא חל הצום מבלילה, אף דיני בין המצרים לא חלו, ולכן כתב שלהלכה בשעת הדחק אפשר להקל כשיטת הרז"ה ולערוך נישואים בליל י"ז בתמוז.

ולעני"ד צ"ע בזה, דלכאורה י"ל שדיני בין המצרים אינם תלויים בדין הצום, וכשם שבימים שלאחר י"ז בתמוז נוהגים דיני בין המצרים אף ללא צום, הי"נ בליל י"ז בתמוז.

גם הלא בשו"ע סימן תקס"ה ס"ג נפסק כשיטת הרמב"ן, שי"ל עננו אף בליל הצום (אלא שאין נוהגים כך שמא יאחזנו בולמוס ונמצא שקרן בתפלתו, ע"ש). ומכיון שהוכרעה ההלכה כשיטת הרמב"ן, איך אפשר להקל ע"פ שיטת המאור, וצ"ע.

עוד יש לעיין, דלכאורה היה נראה שגם המאור מודה לרמב"ן ששם הצום מתחיל מבלילה (דאל"כ יקשה עליו ממה שצריך קבלה מבעו"י, ומהא דאי פסק אסור לאכול, וכדהקשו הראשונים), אלא דס"ל שבזמן שאדם אוכל אין ראוי לומר עננו ביום צום התענית, וא"כ אין ראיה מדבריו כלל להקל בנידון הנ"ל.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סימן כ"ו) תמה על האגרות משה, שכבר נשאל כן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן כ"ד) ואסר.

והנה סברת החיד"א לאסור היא ממש"כ הרמב"ן שבזמן שיש גזירות רח"ל, בכל הצומות צריך להתחיל לצום מבערב מתקנת הנביאים, ורק בזה"ז שהתענית תלויה ברצון ישראל – נהגו לצום רק מהבוקר, ע"ש, ומכיון שביסוד התקנה הצום מתחיל מבערב, מסתבר שאבלות ימי בין המצרים מתחילה מהערב.

[ב] מתקנת הנביאים האם חייבים בג' צומות להפסיק מבעוד יום ולא לרחוץ וכו'

ומכיון שדברי החיד"א נוגעים לעיקר גדר תקנת הצומות בזה"ז, אנסה לברר מעט את הדברים.

דהנה בגמ' (ר"ה יח:) מבואר שבזמן השמד והגזירות רח"ל, הרי חובת הצום בג' הצומות (י"ז בתמוז צום גדליה ועשרה בטבת) הינו מתקנת הנביאים, ובזמן שאין שמד אולם עדיין לא זכינו לגאולה, הרי הצום תלוי ברצון ישראל, רצו מתענים רצו אין מתענים. וכתבו הראשונים והפוסקים שכבר רצו כל ישראל וקיבלו עליהם לצום.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

וכתב הרמב"ן בספרו תורת האדם, שבזמן שיש שמד ח"ו, שאז הצום הוא מתקנת נביאים, מסתבר שלכל הצומות יש חומר כחומר ט' באב, להפסיק מבעו"י, ולאסור אף ברחיצה וסיכה וכו', (ויעו"ש שטעמו שכן הוא חומר כל תענית ציבור, ואף שבג' התעניות הראשונות שהיו מתענים על הגשמים הקילו בזה, שם גדר התענית הוא שכל אחד מהציבור צריך לנהוג תענית יחיד, ועוד כתב דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ומסתבר שהנביאים תקנו את הצומות כחומר יום הכיפורים, להפסיק מבעו"י וכו'), וכתב שלפ"ז בזמנו שרבו צרות בישראל ואין שלום, היה צריך להחמיר בכל הצומות כבט' באב, אולם סיים "פוק חזי מאי עמא דברי".

והנה כדברי הרמב"ן הנ"ל כתב גם הר"ן (בראש השנה יח:), וכן דעת הגר"א (סימן תק"נ), ובמשנה ברורה (תק"י ס"ק ו') כתב בשם השל"ה שבעל נפש יחמיר לחוש לדברי הרמב"ן, משום שגם בזמננו מצוים גזירות מהגוים על ישראל, ע"ש. אולם הרמב"ן עצמו כתב שלא נהגו כן ופוק חזי מאי עמא דבר, דהיינו שלהלכה אין אלא כמו שנהגו ישראל, והנח להם לישראל אם אינם נביאים וכו'.

ובמה שנהגו ישראל להקל בזה יש לבאר בבי' אופנים, או שנקטו שאף בזמן צרות וכדו' אין זו שעת השמד שעליה דברו חז"ל, וכן נראה שנקט החיד"א בספרו חיים שאל וכנ"ל, ועוד י"ל שנקטו שלא כדברי הרמב"ן אלא שמזה שרואים שאת ג' התעניות הראשונות (שעל הגשמים) גזרו על הציבור ואעפ"כ אוכלים משחשיכה וכו' (וכמבואר במשנה פ"ק דתענית), על כרחך שיש ב' אופנים של תענית ציבור, תענית ציבור קלה ותענית ציבור חמורה, ונקטינן שג' הצומות נתקנו כדין תענית ציבור קלה, (ואף מתקנת הנביאים אוכלים משחשיכה ומותרים ברחיצה וכו').

ונלענ"ד להוכיח כהצד השני, דהלא גם כשהיו גזירות קשות מאוד על ישראל (כתקופת השואה וכדו'), לא שמענו שנהגו בצומות כדין תענית ציבור חמורה, ועל כרחך שנקטו כצד השני הנ"ל, דבכה"ג מקילים בזה. וגם מדברי הרמב"ם (פ"ה מתענית ה"ד ושם ה"ז וה"י) נראה להדיא שגם מתקנת הנביאים יש להקל בכל הנ"ל, עייש"ה, וכן נראה מדברי הטור סימן תק"נ.

ואם כנים הדברים, שוב לא קשה על האגרות משה מדברי החיים שאל (שהוכיח מדברי הרמב"ן שעיקר הצום מתקנת נביאים מתחיל מבערב), דהלא התבאר שלהלכה נקטינן שלא כדברי הרמב"ן. ומ"מ לענין הלכה פסקו הרבה מפוסקי זמננו דלא כאגרות משה (וע' מה שהוא בזה בספק פסקי תשובות סימן תקנ"א ס"ז).

ג) דין חתן בג' צומות

בביאור הלכה (סימן תקמ"ט) כתב בשם הריטב"א, שחתן שחל אחד מהצומות בימי שמחת לבו, חייב לצום בהם, דאתיא אבילות דרבים ודחיא רגל דיחיד, ועוד מקרא מלא הוא "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי", אלא אם כן בצום נדחה – שאז מתענה ואינו משלים, ע"ש.

(והנה הריטב"א החמיר אף בחתן ביום חופתו, וע' בשעה"צ סימן תרפ"ו ס"ק ט"ז שהגר"א הקיל בזה, ומ"מ להלכה הכריע המשנה ברורה להחמיר בזה, עייש"ה).

ויש לעיין, דלכאורה כל דברי הריטב"א אינם אלא בשעת השמד ח"ו, שאז הצום הוא מתקנת הנביאים ושייך לומר דאתי אבילות דרבים ודחיא רגל דיחיד, אולם בזמן שאין צרות שאז הצום אינו אלא משום שרצו ישראל ונהגו לצום, לכאורה איך יתכן שידחה מנהג את חובת הרגל דחתן שהינה חובה גמורה מדרבנן, ואולם מדברי הפוסקים נראה שלא חילקו בכך, וצ"ע.